राजनीतिक स्थिरताको वर्ष

इन्सेकले नेपालको मानव अधिकार अवस्थाको अभिलेख गर्न सुरु गरेको २७ वर्ष पूरा भएको छ। २०४६ सालमा पुनर्स्थापना भएको प्रजातन्त्रसँगै सामाजिक न्याय र मानव अधिकार प्राप्तिका सन्दर्भमा आफ्नो अभियान थालेको इन्सेकले २०४९ सालदेखि मानव अधिकारबारे अभिलेख राख्न सुरु गरेको थियो। बितेका २७ वर्षमा नेपालमा राजनीतिक तथा सामाजिक परिवर्तनका सन्दर्भमा उल्लेख्य काम भए। यी सबै परिवर्तनका दस्तावेजको सङ्ग्रह इन्सेकले नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तकमार्फत गर्दै आएको छ। इन्सेकले गरेको अभिलेख सशस्त्र द्वन्द्वपीडितको न्याय र परिपूरणका लागि, जनआन्दोलनका घाइते तथा गिरफ्तार र यातनापीडितका लागि राहत प्राप्त गर्ने माध्यममात्रै बनेनन्, सशस्त्र द्वन्द्वको औपचारिक समाप्तिका १२ वर्षपछिसम्म पनि यससम्बन्धी खोज तथा अनुसन्धान गर्नेका लागि भरपर्दो सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा तयार भए। अरु कैयौँ वर्ष यही अवस्था कायम रहने विश्वास हामीले लिएका छौँ।

इन्सेकमा अभिलेखित तथ्य तथ्याङ्का आधारमा भन्नुपर्दा सन् २०१८ मा राज्यपक्ष तथा अन्यपक्षबाट हुने मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटनामा केही कमी आएको देखिए पनि महिलामाथि हुने हिंसा त्यसमध्ये पनि बलात्कारका घटना अघिल्लो वर्षको तुलनामा बढी भए। गत वर्ष ७ सय हाराहारीमा अभिलेख गरिएको बलात्कारका घटनाको सङ्ख्या यस वर्ष १ हजार ४ सयभन्दा बढी छ। अझ चिन्ताको विषय बालिकामाथि हुने बलात्कारका घटना पनि बढे। जसको विस्तृत जिल्ला विवरणमा पढ्न सकिन्छ।

महिलामाथि हुने घरेलु हिंसाका विभत्स घटना अभिलेखन भए। पत्नीको टाउकोमै भात घोप्ट्याइदिने, पन्युँ गाडिदिएर ज्यानै लिएका घटना बाहिर आए। परिवारकै सदस्यबाट मारिने महिला सय नाघे। भनेजति दाइजो नल्याएको आरोपमा महिलाको हत्या तथा कुटपिट भएका घटना पनि उत्तिकै रहे। विगत केही वर्षदेखि भइरहेका इज्जतका नाममा महिलाको हत्या गर्ने घटना यस वर्ष पनि दोहोरियो।

नेपालका कारागारमा क्षमताभन्दा बढी कैदी/बन्दी राखिने समस्या यस वर्ष पनि दोहोरिए। २५ जना राख्न बनाइएको कारागारमा २ सय ३९ जना राखिएको, ३३ कैदी/बन्दीले एउटै शौचालयमा प्रयोग गर्नुपर्नेजस्ता बाध्यता त्यहाँ देखियो। कारागारका नयाँ भवन बनाउने, सुविधा थप्ने विषय चौथो मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजनामा समेटिएको भए पनि यसतर्फ खासै प्रगति भएको पाइएन।

वर्षको सुरुमै अदालतमा दर्ता भएका सामान्य कुटपिट, बहुविवाह आदिका मुद्दा पनि वर्षको अन्तिमसम्म टुङ्गो लागेनन्। विद्यार्थी कुट्ने शिक्षकलाई कारबाही गर्ने आदेश दिनसमेत प्रशासनले एक वर्षसम्म भ्याएन। ढिलो न्याय दिनु न्याय नदिनु जस्तै हो भन्ने मान्यतामा विश्वास गर्ने हो भने यस्ता पीडितले न्याय पाएनन् भन्न कुनै हिच्किचाहट हुँदैन। 'सत्य, सेवा सुरक्षा' प्रहरीसँग नङ र मासुको सम्बन्ध राख्ने तीन शब्दको वाक्यांश हो। तर सामान्य चोरीको आरोपमा पक्राउ परेकालाई पनि चर्को कुटपिट गर्ने र यातना दिने कार्यले यही वाक्यांशको बेइज्जती गर्‍यो।

मुलुक तीनै तहको निर्वाचन भई राजनीतिक स्थायित्वको चरणमा प्रवेश गरेको छ। मौलिक हकहरू कार्यान्वयनका लागि १८ ओटा ऐन निर्माण भइसकेका छन्। संविधानले निर्देश गरेअनुसारका विभिन्न आयोग गठन प्रक्रियामा छन्। महासन्धिका प्रावधानहरूलाई सम्बोधन गर्नेगरी संविधान तथा कानुनमा मानव अधिकारका विषयलाई विशेष स्थान दिइएको छ। प्रहरीलाई प्रदान गरिने सबै आधारभूत तथा सेवाकालीन तालिमहरूमा मानव अधिकारको विषय समावेश गरिएको छ। सेनामा सकल दर्जालाई अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानुन र मानव अधिकारसम्बन्धी प्रशिक्षण दिइँदै आएको छ।

प्रदेश तथा स्थानीय सरकारहरूले बनाउने कानुन मानव अधिकारमैत्री बनाउने तथा दण्डहीनता उन्मूलन गरी भएका कानुनी व्यवस्थाको कार्यान्वयन प्रभावकारी बनाउने काम भने बाँकी छन्। छिटपुट कमजोरी

सच्याउँदै संविधानको भावना र प्रावधानमात्र पछ्याउने हो भने पनि नेपालीको मानव अधिकार दबाब, अभाव र प्रभावबाट मुक्त हुने दिन टाढा देखिँदैन। अपेक्षा कार्यान्वयनको मात्र हो।

यस वर्षको मानव अधिकार अवस्थाको साङ्गोपाङ्गो विश्लेषण गरिएको नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०१९ यहाँहरूको हातमा छ। यस पुस्तक तयार गर्ने क्रममा मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटनाहरूको प्राथमिक सूचना अभिलेख गर्ने ७७ ओटै जिल्लाका प्रतिनिधि, पुस्तकलाई प्रकाशन चरणसम्म पुऱ्याउने वर्ष पुस्तक टोली, इन्सेकका अन्य कर्मचारी तथा यो पुस्तकलाई ओजिलो बनाउन योगदान गर्ने राजनीतिक दल, प्रशासन, न्यायालय, प्रहरी, नेपाली सेना अनि नागरिक समाजका अगुवाहरूको भूमिका सराहनीय छ। नेपालको मानव अधिकार अभिलेखको पुनित कार्यमा हामीलाई सन् १९९२ देखि सघाउने नर्वेजियन दूतावास, इन्सेकको संस्थागत परियोजनामा सहयोग पुऱ्याउने Bread for the world, गभर्नेन्स फ्यासिलिटी तथा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगी दाताहरू धन्यवादका पात्र छन्। अन्त्यमा मानव अधिकार अभिलेख तथा विश्लेषणमा हामीलाई सघाउने सम्पूर्णप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु।

२०७५ फागुन ७

डा. इन्दिरा श्रेष्ठ
अध्यक्ष